

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ АНТОНІМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ПОЕЗІЯХ В. СИМОНЕНКА

Марина ТУНИЦЬКА, доктор-конференціар,
Бєлцький державний педагогічний університет «Алеку Русо»

Abstract: *The article covers the questions of stylistic use of antonyms in Vasyl Symonenko's poetry. Analysis is performed on the basis of the writer's most famous stylistic figure such as oxymoron. We investigate the figurative and expressive, structural and compositional function of antonymic vocabulary in the creation of the meaning and ideas of poetry.*

Keywords: *writer's style, antonymic vocabulary, oxymoron, method of antonymic irony, the inner world of the poet.*

Художня палітра та стильові особливості поезій В. Симоненка – явище надзвичайно багатоаспектне.

В Симоненковій поетичній свідомості живе великий досвід глибокого народного болю і народного горя і така ж непереможна воля утвердити в житті правду. Його художня концепція світу, людини спирається на тверду моральну основу: «Я хочу правді бути вічним другом і ворогом одвічним злу...»; вона вибудовується на

⁴ Пастель (от лат. *pasta* – тесто) – художественные материалы, применяемые в графике и живописи. Многие художники-импрессионисты охотно использовали пастель, ценя её за свежесть тона и быстроту, с какой она позволяла работать.

нероздільності високого громадянського пориву та етичних засад, однаково присутніх як у сфері загального, так і особистого.

Тон і атмосфера поезій передусім створюються мовою і залежать від добору мовного матеріалу. Адже мова поета віддзеркалює його внутрішній світ, світогляд, надбання епохи і є головним показником творчої індивідуальності митця.

У поетичному доробку В. Симоненка антоніми виконують різноманітні виражально-зображальні та структурно-композиційні функції. Вони відображають світогляд митця, загальний процес індивідуально-художнього мислення.

Антоніми у творах В. Симоненка відтворюють його темперамент, бо саме за їх допомогою поет може звести і протиставити полярні почуття і настрої. Митець бачить життя у контрастах, що свідчить не про протиріччя, а про цілісність сприйняття ним дійсності. У поезіях В.Симоненко майже виключає сумніви, вагання, нерішучість. Він точно і однозначно розмежовує правду і кривду, добро і зло, щастя і горе, радості і сльози. Для нього не існує напівтонів. Є біле і є чорне. Навіть в інтимній ліриці він вимагає остаточної відповіді – «так» або «ні».

Поезія В. Симоненка контрастна на всіх рівнях: від ідеї до композиції, від сюжету і характерів до окремого малюнка і образу. Гармонії і красі світу протистоять обов'язково крайні стани краху, убогості, небуття. Радості буття і щастю його повнокровного відчуття протистоять страждання, біль, горе [8, р. 353].

Разючість протилежностей демонструють такі образи поета: *«губи неціловані і грішні, очі божевільно голубі», «задихнеться від люті сірість – нам на радість, а їй на зло»* та багато інших. Це передусім позначає орієнтири художнього світосприйняття митця, які дозволяють безпомилково виділити все прекрасне і чітко позначити «лінію зла». Вся поезія В. Симоненка – це крайні вияви буття: затхла і пересихаюча заплава поряд з нуртуванням повноводного потоку, осіння втома і млявість обіч з життєрадісною весною. Вона вся зі сліпучого світла і непроглядного мороку, зі зламів, пронизуючих ліній і гострих кутів.

У кожному вірші поета звучить явно чи підсвідомо той яскравий контраст, який так вміло використовував митець для творення своїх образів. Навіть назва циклу віршів, а потім збірки «Тиша і грім». Тиша і грім – всього два слова, а як багато вони нам говорять, як багато ми відчуваємо й розуміємо. Спокій, безтурботність життя, навіть, може, безцільність та апатичність на противагу бурхливості, свіжості, оновленню, змінам у житті, які несуть із собою грім, дощ, вітер.

Семантичні відношення між антонімами не завжди бувають нерозривними і здебільшого антонімічні відношення пов'язуються з певними стилістичними функціями, що їх виконують слова-антоніми в контексті. Антоніми сприяють підсиленню певного поняття. На основі цього виділяють найбільш виразні функції **зіставлення, протиставлення й антонімічної градації**.

Функція протиставлення полягає у вживанні антонімів для розмежування понять і реалій за семантичними ознаками. Наприклад:

сонце – біль:

*І стоїть тополя, повна сонця й болю,
Вітамі-привітами кланяється полю (7, р. 63).⁵*

сміятися – страждати:

*Як мені даровано багато,
Скільки в мене щастя, чорт візьми!*

⁵ Далі вказуватимуться лише сторінки поезій.

*На землі сміятись і страждати,
Жити і любити поміж людьми» (69).*

Вживаючись у функції зіставлення, слова, що перебувають в антонімічних відношеннях, допомагають порівнювати різні реалії та поняття:

*Крізь пилуку, по багнуці, в холод і завію
Прийде чистою до тебе біла моя мрія (61).*

Стилістична функція антонімічної градації базується на відокремленні понять, виражених антонімами, на розмежуванні їх одне від одного в часі, просторі. Це допомагає митцеві слова яскравіше змалювати картину змінних чи інших подій:

ні початку, ні краю:

*І здалося – нема ні початку, ні краю
Цій нудоті німій і нудній німоті... (42).*

Виразально-зображальні можливості Симоненкових антонімів найчастіше реалізуються в антитезних та оксюморонних побудовах. Антитеза та оксюморон широко використовуються в художній літературі і публіцистиці. В.Симоненко вживає антоніми як засіб контрасту. Цим прийомом він користується в своїх епіграмах, які носять сатирично повчальний характер. Але в його громадських віршах та інтимній ліриці теж не бракує яскравого контрасту. А вже контраст на рівні словосполучення та речення створює антитезу.

Антитеза (antithesis – грец. «протиставлення») – стилістична фігура, побудована на підкресленому протиставленні протилежних явищ, понять, думок, почуттів, образів. В основі названого прийому лежить антонімічна пара (загальномова або контекстуальна).

Різде протиставлення понять дає можливість авторові створити надзвичайно виразний об'ємний образ. Наприклад:

*Просвітить, премудрі,
Недозрілу
Душу мою,
Зрячу і сліпу! (81).
Ще в дитинстві я ходив у трави,
В гомінливі, трепетні ліси,
Де дуби мовчали величаво
У краплинах ранньої роси (35).*

За принципом антитези митець будує цілий вірш «Україні» (72). Поет-громадянин, поет-патріот, справжній син своєї Батьківщини ставить власні твори на службу народові.

Структурну основу твору становлять антитези, які розгортаються у двох останніх рядках кожної строфи:

*Коли крізь розпач випнутья надії,
І загудуть на вітрі степовім,
Я тоді ім'ям твоїм **радію**
І сумую іменем твоїм.
Коли грозює велич неокрая
У передгроззі дикім і німім,
Я твоїм ім'ям **благословляю**,
Проклинаю іменем твоїм» (72).*

Перші двовірші строф мають розгорнуту послідовність: мир, неспокій, війна. Відповідно до цього побудована і шкала моральних категорій, де об'єднано дві

протилежності: радості й суму під безхмарним небом, благословення й прокльону в час передгрозя, готовності вмерти і віри в безсмертя подвигу в час грози.

*Коли мечами злоба небо крає
І крутить твою вроду вікову
Я тоді з твоїм ім'ям **вмираю**
І в твоєму імені **живу**(72).*

Ліричний герой поета відчуває кровний зв'язок із рідною землею, з народом, і цей зв'язок переходить до злиття особистого «я», свого імені з іменем Батьківщини. Митець кожної хвилини готовий стати на захист країни своїм сильним гучним словом, гордо несучи ім'я своєї Вітчизни.

За принципом антитези побудований також вірш «Перехожий» (71). Як глибоко і тонко дібрав тут В.Симоненко свої антоніми:

*Не просто **ступали** –
Співали ноги.
І тиша музику берегла.*

Потрібно зазначити, що одне із слів антонімічної пари вжито у прямому значенні, лексему «співали» – у переносному. В.Симоненко вибирав із золотих розсіпів рідної мови образні словосполучення, в тому числі й антонімічні пари, вдихнув в них магічну силу та незвичайну чарівність. Антоніми в його поезіях постають неабиякими образними засобами.

Василя Симоненка по праву можна назвати майстром оксюморонів. Взагалі, **оксюморони** – це яскравий експресивний стилістичний прийом. У цій мовній фігурі поєднуються два протилежних поняття, що логічно суперечать одне одному і є ніби несполучними і непоєднуваними. У творах поета з велика кількість аналізованих фігур.

Симоненкові оксюморони можна умовно поділити на групи. До першої з них відносимо ті, які є засобом передачі соціальних контрастів. Аналізуючи минуле, поет бачить нескінченні покоління знедолених, принижених, ошуканих предків своїх. Деякі з них ще не народилися, а вже були ошукані: *«Цивілізовані мавпи в мундирах Розтоптали їх **незачаті життя** Підірвали на мінах їх вроду, **Погасили пожежами дикими Їх незапалений розум**» (98).* У наведеному уривку поет вживає три оксюморони. Вони дають змогу в стислій, незвичайній формі розкрити суперечливість описаного явища.

Окрему групу складають оксюморони, за допомогою яких автор передає складні душевні порухи свого ліричного героя, що узагальнює внутрішній світ В. Симоненка. Наприклад: *«Не жартуй наді мною, будь ласка, **Говорячи, не мовчи**. Нащо правді словесна маска? **Ти мовчанням мені кричи**» (43).* Справді, глибоко, суперечливо і навіть незвично сказано – говорячи, не мовчи; мовчанням кричи. Але в цьому й полягає одна з особливостей багатогранної творчості поета – поєднати два непоєднувані, протилежні за змістом поняття, які суперечать одне одному: *«Сам я сонний ходив землею, Але ти, як весняний грім, Стала совістю і душею, **І щасливим нещастям моїм**» (42).*

Митець зумів поєднати два полярно протилежні поняття і розкрити щире, відверте почуття ліричного героя до своєї коханої: *«Говорю я з тобою мовчки, Тиша хмарю проплива»(100).*

Як тонко поетично підмічено автором настроїв ліричного героя, його душевний стан: *«Скільки в тиші чайлося ласки, **Скільки в грубості – теплоти**»(100).* І далі: *«Джерелом **вдарить ніжність із грубості**, Заворкуют живі струмки» (100).*

Оксюморони допомагають увиразнити мову поета надати творам тільки їм властиве звучання. В одному вірші В. Симоненко сміливо використовує по два, або й три оксюморони: *«Найгрізніше мовчить гроза... Найпрекрасніша мати щаслива, Найсолодші кохані вуста, Найчистіша душа незрадлива **Найскладніша людина проста**»* (69).

В. Симоненко сповідав істину *«найскладніша людина проста»*, від якої все починається і на котрій тримається світ. Оксюморон вжитий влучно. Поет схиляється перед вічним трудівником *«найскладнішою простою людиною»*. Він дуже вдало вживає й інші оксюморони, тонко вибудовує їх структури, увиразнюючи зміст думки: *«Їй право, не страшно вмерти, А **страшно мертвому жити**»* (89). Як бачимо, оксиморони несуть важливе смислове, ідейне й художньо-естетичне навантаження, створюють експресію поетичного вислову. Вони вказують на незвичність зіставлюваного, на небуденність явища, є свіжими, колоритними, виразними.

Інтимна лірика поета просякнута індивідуально-авторськими оксиморонами: *«Любове світла! Чорна моя муко! **І радосте безрадісна моя!**»* (69).

Поряд із вищезазначеними стилістичними фігурами мови, В. Симоненко використовує у своїх віршах прийом антонімічної іронії. Цей прийом полягає у тому, що слово сприймається не в прямому, а в протилежному сенсі, тобто стає само антонімом. Антонімія використовується як композиційний засіб: за її принципом складаються афоризми, гумористичні та сатиричні вислови, байки, гуморески, ліричні строфи. У Василя Симоненка знаходимо:

І гукали:

– Ми символ доби.

– Хто не з нами, той проти бога.

*– **Хто не з нами, той проти всіх*** (67).

«Гей, почуйте, добрі люди,

Заздрить мені треба:

Грім ударив мені в груди,

***Грім з ясного неба**»* (38).

Отже, В.Симоненко вміло та широко використовує явища антонімії в своїх поезіях. Він влучно та дотепно виводить різні образи, через контрасти доносить до нас свої почуття та думки. Тим часом В. Симоненко однозначний лише у протиставленні добра і зла. Але це більшою мірою стосується його як людини. *«Художнє ж бачення В. Симоненка значно місткіше. Як поет різюче проникливий, він має, сказати б, «оксюморонне» бачення»* [3, р. 283]. В.Симоненко сприймав світ об'ємно, він відчував мінливість і рухливість усього живого. Застиглість і спокій, впокорення і сталість були непричетні до його натури бійця, шукача істини. Він відчував постійну змінність життєвих подій, не вдовольнявся сьогодні відкритим, в ім'я справедливості не раз піддавав сумніву цінності, які сам же й утверджував. У нього не було нічого раз і назавжди даного. Поезії В. Симоненка просякнуті любов'ю й відданістю рідній землі, рідному народові, своїй Батьківщині:

Ради тебе перли в душу сію

Ради тебе мислю і творю...

*Хай **мовчать** Америки й Росії,*

*Коли я з тобою **говорю*** (95).

В цих словах ніякого зла чи ненависті до інших народів, йдеться лише про всемогутнє бажання щиро й відверто поспілкуватися зі своєю Вітчизною, зі своїм народом. Це ліричне послання зіткане з оригінальних мовних засобів, у тому числі й антонімів.

Література:

1. ИЛЬНИЦЬКИЙ, Микола. *В твоєму імені живу. (Про творчість В. Симоненка)* // Прапор. – 1985. – № 1 – С. 160-169.
2. ЛЕВИЦЬКИЙ, Володимир, Огуй Олександр, Кійко, Юрій. *Апроксимативні методи вивчення лексичного складу.* – Ч.: Рута, 2000. – 136 с.
3. МУСІЄНКО, Олекса. *Василь Симоненко* // Українське слово: у 3 т. – К., 1994. – Т 3. – с. 280-286.
4. ПАХАРЕНКО, Володимир. *Духовний камертон В. Симоненка.* – Слово і час. – 1993 – № 2 – С. 3-7.
5. ПОЛЮГА, Левко. *Словник антонімів.* – К., 1999.
6. РУСАНІВСЬКИЙ, Віталій. *Семантична глибина слова* // Мовознавство. – 1991. – № 2. – С. 3-7.
7. СИМОНЕНКО, Василь. *У твоєму імені живу. Поезії, оповідання, щоденникові записи, листи.* – К.: Веселка, 2003. – 382 с.
8. ЯРЕМЕНКО, Василь. *«Щоб правду більши не кидали за грати...» (післямова) в кн.: Василь Симоненко. У твоєму імені живу.* – Київ: Веселка. – 2003. – С. 347-367.